

Dr. Alman Kasumović

Internacionalni univerzitet, Brčko distrikt, BiH
e-mail: kasumovic.alman@gmail.com

Dr. Rahim Gadžić

Internacionalni univerzitet, Brčko distrikt, BiH
e-mail: rahim.gadzic@hotmail.com

Mr. Aida Kasumović

OŠ „Han Bila“, Han Bila/Travnik
e-mail: aida.kasumovic1980@gmail.com

UDC: (035)379.8(641)

Pregledni članak

PROFESIONALNI RAZVOJ I SAVREMENE KOMPETENCIJE NASTAVNIKA – NOVI IZAZOVI OBRAZOVANJA

SAŽETAK: Savremeno doba u kojem živimo i radimo postavlja visoke i izazovne standarde u svim sferama društvenih odnosa, pa i u obrazovanju. Obrazovne ustanove se nalaze pred velikim izazovima savremenih trendova u odgoju i obrazovanju. Tehnološki napredak i globalizacijska kretanja pred odgoj i obrazovanje stavljaju zaista ozbiljne i izazovne ciljeve i zadatke. Svaka profesija, uključujući i nastavničku profesiju, podrazumijeva određen sistemski, planiran, organizovan i vođen profesionalni razvoj sa kontinuiranim vidovima stručnog usavršavanja. Profesionalni razvoj podrazumijeva na neki način posjedovanje i usvajanje potrebnih znanja, vještina, sposobnosti, iskustava, kvalifikacija, standarda i normi potrebnih za uspješno obavljanje neke profesije. Nastavnička profesija ima veliki društveni značaj i odgovornost, jer direktno utiče na razvoj ličnosti, društva i društvenih odnosa. Pomenute činjenice ukazuju na potrebu novog pristupa sistematičnijem, efikasnijem i korisnijem profesionalnom razvoju nastavnika, temeljenom na konceptu cjeloživotnog učenja.

KLJUČNE RIJEČI: cjeloživotno učenje, kompetencije nastavnika, obrazovanje, profesionalni razvoj

Uvod

Odgajno-obrazovni proces se danas mora prilagoditi zahtjevima savremenog društva, globalizacijskim promjenama, stvarnim potrebama zajednice i naravno potrebama i mogućnostima samih korisnika odgoja i obrazovanja (učenika, studenata, roditelja od učenika, odraslih osoba, itd...), te konceptu cjeloživotnog učenja. Zajednica i društvo trebaju podržati provođenje savremenih reformi u području odgoja i obrazovanja, koje se već realizuju i koje će se realizovati u budućnosti. Društvena odgovornost nastavničke profesije je zaista nemjerljiva i predstavlja na neki način okosnicu društvenog razvoja na temelju savremenih standarda i normi, što ukazuje na ozbiljnu potrebu sistematičnijeg, efikasnijeg i kvalitetnijeg profesionalnog razvoja i stručnog usavršavanja nastavnika. Profesionalni razvoj i stručno usavršavanje nastavnika mora imati konkretan cilj i korist, a ne samo formalni značaj u pojedinačnoj karijeri nastavnika. Kako nastavnička profesija nosi teret društvene odgovornosti u istu se treba svestrano ulagati, kako putem sistemski planirane edukacije, tako i individualnim

angažmanom nastavnika kroz samostalno učenje i usavršavanje, korištenjem koncepta cjeloživotnog učenja. Savremeni obrazovni standardi postavljaju nove zadatke i izazove pred nastavničku profesiju i zahtijevaju da nastavnik bude u potpunosti kompetentan kako bi mogao artikulirati sve faktore nastave od kojih naglašavamo tradicionalna tri faktora nastave (učenik, nastavnik i nastavni sadržaj) i naravno moderne faktore nastave koji uključuju nastavnu tehnologiju i roditelje (porodica učenika), koji su sve više involvirani u ukupan odgojno-obrazovni proces.

O savremenim tehnološkim i komunikacijskim izazovima, koji se ozbiljno reflektuju na područja odgoja i obrazovanja, Vesna Bedeković (2011) naglašava da je ovo novo doba obilježeno ubrzanim protokom informacija, kapitala, usluga, proizvoda i ljudi, sa tendencijom brisanja međudržavnih granica, te novim društvenim, političkim, ekonomskim i kulturnim odnosima, potpuno drugačijima od onih kakve smo od ranije poznavali. Savremeni teoretičari globalizacijskih promjena, u kontekstu ranije navedenog, govore o povezanosti svijeta koji počiva na informacijskoj tehnologiji i planetarnoj komunikaciji. Nezapamćen i ubrzan razvoj tehnologije uticao je na povezivanje i uspostavu virtualne komunikacije koja je olakšala i ubrzala ekonomske aktivnosti između država, neovisno o prostornoj udaljenosti i državnim granicama. Internet i komunikacijske tehnologije omogućavaju istovremeno korištenje vizualnih, zvučnih i tekstualnih komunikacija, pri čemu slobodni protok informacija na globalnom nivou omogućava trenutnu dostupnost informacija, virtualnu prisutnost i neposredno sudjelovanje u različitim zbivanjima, neovisno u kom se dijelu svijeta događaju. (Bedeković, 2011).

Upravo navedeni izazovi modernog doba direktno se reflektuju na odgojno-obrazovni sistem u smjeru unapređenja tradicionalnih pristupa i normi u obrazovanju, uvođenjem naprednih nastavnih tehnologija, novih didaktičko-metodičkih pristupa nastavnom procesu, inovacijama u nastavi, novim ulogama nastavnika i stručnih saradnika, te drugim promjenama koje obrazovanje u cjelini čine efikasnijim, privlačnijim, ekonomičnijim, inovativnijim i izazovnijim.

Profesionalni razvoj i stručno usavršavanje nastavnika – temelj uspješnosti odgojno-obrazovnog procesa

Društveni značaj i pozicija nastavnika u savremenom obrazovnom sistemu je od suštinske važnosti, obzirom da je nastavnik prepoznat kao ključni faktor nastave koji svestrano priprema, organizira i vodi kompleksan odgojno-obrazovni proces radi postizanja i izvršenja odgojno-obrazovnih ciljeva i zadataka, koristeći pedagoške i didaktičko-metodičke zakonitosti (norme, standardi, principi, metode, oblici, zadaci, forme, itd.), a uvažavajući moderne tehnološke izazove i inovacije, koji doprinose unapređenju kvalitete odgojno-obrazovnog procesa u cjelini. Prisutno je mnogo različitih stavova i mišljenja teoretičara i istraživača o novoj i inovativnijoj ulozi nastavnika. O ulozi učitelja/prosvjetnih radnika Todorov (2010) ističe: „Društvene promene neizbežno nameću promenu uloge učitelja i prosvjetnih radnika u celini. Mnogi teoretičari se tim pitanjem ozbiljno bave. Tako Hirvi (Hirvi, 1996) smatra da učitelji i nastavnici trebaju prihvatiti nove uloge jer se moraju prilagođavati suvremenim okolnostima (mentorska uloga, organizacija situacija u kojima se uči, intenzivnije uključivanje učenika u različite oblike rada), i specifičnom radu (uključivanje novih nastavnih tehnologija). Činjenica je da nitko ne može zameniti dobrog učitelja. Nova tehnologija pruža samo neke mogućnosti inoviranja nastavnog procesa. Posebna uloga učitelja nalazi se u poticanju učenika na rad i kritičko razmišljanje, kao i korištenje novih puteva na relaciji: poučavanje–učenje“. (Todorov, 2010: 198 – vidi kod: Sučević i sar., 2011: 12).

Profesionalni razvoj podrazumijeva i evaluiranje kompetencija pojedinačnih profesija, što govori da se te profesije na neki način moraju procjenjivati, vrednovati i ocjenjivati, u skladu sa zahtijevanim standardima i normama. Profesionalni razvoj se ostvaruje sistemskim ili individualnim usavršavanjem osoba na različitim profesijama putem ovlaštenih (akreditovanih) institucija, koje priznaje poslodavac i koje rade u skladu sa pozitivnim zakonskim propisima. Profesionalni razvoj i obrazovanje su veoma usko povezani, prije svega, zbog samog značenja pojma obrazovanja, obzirom da se različitim oblicima edukacije i obrazovanja razvija profesionalni kapacitet, sposobnosti i vještine osoba u različitim profesijama. Gadžić (2018) ističe da pod obrazovanjem podrazumijevamo „proces usvajanja znanja, vještina i navika i njegovo djelovanje na formiranje čovjeka. Obrazovanje je organizirana djelatnost u procesu koje se usvajaju znanja iz različitih područja znanosti i umjetnosti, proizvodnje i tehnike, formiranje navika: higijenskih, intelektualnih, kulturnih, moralnih, radnih, tehničkih i drugih, odnosno formiranje naučnog pogleda na svijet.“ (Gadžić, 2018: 33).

Kada govorimo o novim ulogama i zadacima nastavnika, trebamo biti svjesni svih izazova i promjena koje se dešavaju u nastavničkoj profesiji, izazvanih novim tehnološkim napretkom i uvođenjem savremenih obrazovnih standarda, koji u konačnici značajno doprinose promjenama u strukturi i organizaciji odgojno-obrazovnog procesa. Ove promjene su vrlo često predmet nezadovoljstva i različitih diskusija o njihovoj efikasnosti i primjenjivosti (sumnja u efikasnost inovacija i novih izazova odgojno-obrazovnog procesa).

Sve promjene u životu, pa i ove u obrazovanju, vrlo često ne prolaze lako, tako da odnos prema promjenama, po mišljenju prof. Hajdera (2011), moramo na neki način posmatrati ne samo kao orijentaciju ličnosti prema promjenama, nego i kao opći stav prema promjenama uopće i prema promjenama u obrazovanju. Opći stav prema promjenama obuhvata i određeno saznanje o prirodi promjena, emocionalni odnos prema samim promjenama, te prethodna iskustva koja su vezana za promjene i ponašanje osobe. S druge strane, u operacionalizaciji općeg stava prema promjenama neophodno je imati u vidu i manje ili veće učešće svih komponenti stava (spoznajna, kognitivna, afektivna i konativna) prema promjenama uopće, a samim tim i prema promjenama u obrazovanju. (Hajder, 2011).

O promjenama u obrazovanju Krneta (2006) ističe proces modernizacije i proces demokratizacije društva kao ključne procese koji utiču na sveobuhvatne promjene u obrazovanju u najširem smislu, te naglašava: „Modernizacija društva je determinisana eksplozijom znanja, uvođenjem novih tehnologija, te pojavom novih materijala što uvijetuje modernizaciju sistema obrazovanja u smislu modernizacije općih uvjeta rada škola, opremljenost nastave savremenim nastavnim sredstvima, osposobljenost nastavnika za upotrebu nastavnih sredstava itd. Potrebno je naglasiti da se proces modernizacije obrazovanja odnosi na cjelokupan sistem, a ne samo na njegove pojedine aspekte, kako je to u našem obrazovanju česta pojava. S druge strane, proces demokratizacije vaspitanja i obrazovanja zasniva se na demokratizaciji odnosa u društvu, a reflektuje se na uspostavljanje demokratičnijeg položaja učenika i nastavnika u vaspitno-obrazovnom radu, što je sve posljedica opće društvene klime koja svakom pojedincu omogućava slobodu izbora.“ (Krneta, 2006 – vidi kod: Hajder, 2011: 14).

Promatrajući pomenute procese modernizacije i demokratizacije društva, u kontekstu promjena u obrazovanju, treba naglasiti da je svaki obrazovni sistem uslovljen društvenim uređenjem i odnosima u društvu, prilagođava se stanju uređenja društva i svim potrebama koje nameće jedna društvena zajednica. Društvo i zajednica uspostavljaju standarde i pravce djelovanja obrazovnih sistema. Pored društva, u kontekstu razvoja odgoja i obrazovanja, sa

psihološkog aspekta treba promatrati sveobuhvatan razvoj ličnosti koje su uključene u odgojno-obrazovni proces. „Promjene u obrazovanju moraju obuhvatiti i (pravilan) segment sveukupnog razvoja ličnosti, demokratskih snaga ličnosti učenika i nastavnika, doprinijeti zdravom razvoju individue u procesu učenja i razvoja. Demokratski principi u obrazovanju doprinijet će razvoju pozitivnih snaga ličnosti, odgovornosti, volje i motivacije te smanjenju straha i anksioznosti kao popratnih pojava klasične organizacije nastave i dosadašnje uloge i funkcije nastavnika, njegovu autoritarnost, a sve je to izazivalo određenu vrstu ugroženosti učenika i strahopoštovanje, dominaciju nastavnika i jednosmjernu komunikaciju. Strah u školi je bio prirodna reakcija na nadređenu ulogu nastavnika.“ (Hajder, 2011: 14–15).

S druge strane, kada promatramo moderni pristup odgoju i obrazovanju u odnosu na tradicionalni pristup, kao i nove uloge nastavnika i učenika, možemo konstatovati da su promjene značajne i izazovne, a ponekad stresne i neizvjesne. Tradicionalna uloga nastavnika se značajno mijenja i sada nastavnik postaje organizator, mentor, saradnik, inovator, kreator, voditelj, sagovornik, itd. sa učenicima, roditeljima, kolegama i naravno sa lokalnom zajednicom. Širok spektar savremenih uloga i zadataka nastavnika čini njegovu funkciju odgovornijom, izazovnijom, zahtjevnijom, inovativnijom i u konačnici mnogo efikasnijom. Inovativniji pristup nastavi zahtjeva da nastavnik svoj rad u potpunosti prilagodi potrebama i mogućnostima svojih učenika, da im bude stalno dostupan, da izgrađuju međusobno bolju i efikasniju komunikaciju na svim poljima djelovanja i saradnje, da im obezbjeđuje potrebnu podršku za efikasnije učenje, da efikasnije koristi inovativne pedagoške i didaktičko-metodičke pristupe nastavi (npr. učenje na daljinu), da primjenjuje profesionalne kompetencije u području učenika i učenja (profesionalna znanja, profesionalne vještine i profesionalne vrijednosti, itd.), da intenzivnije primjenjuje nove nastavne tehnologije, da razvija društvenu i ekološku svijest kod učenika, da izgrađuje zdrave međuljudske odnose i kolektiv, itd.

Kada govorimo o novim izazovima nastavničke profesije, profesionalizmu i odgovornosti same profesije, Sučević i sar. (2011) ističu da profesionalizam, pored poznavanja posla, podrazumijeva i obavljanje tog posla na najbolji način. „Razlika između profesionalca i neprofesionalca nije isključivo u samostalnosti u radu. Najvažnije je da profesionalca zanima kvaliteta. Njihov rad je kvalitetan, a ako rukovode drugima ili ih poučavaju, važno im je da kvalitetno rade.“ (Glaser, 1999: 27 – vidi kod: Sučević i sar., 2011: 14). S druge strane, nastava i učenje su zapravo ozbiljni interakcijski procesi koji se odvijaju u polju interpersonalnih odnosa i relacija između učenika i nastavnika, zatim samih učenika, te nastavnika i okruženja. (Sučević i sar., 2011). Odgojno-obrazovni proces je, prema Kostoviću (2006), pored svega

sistemski interakcijski proces: „U svom najopštijem vidu čitav vaspitno-obrazovni proces u školi može se odrediti kao interakcijski odnos koji se uspostavlja komunikacijom. Od strukture i kvaliteta uspostavljenih relacija u odeljenju mogu značajno da zavise efekti vaspitno-obrazovnog rada.“ (Kostović, 2006: 7 – vidi kod: Sučević i sar., 2011: 14).

O novim ulogama nastavnika temeljenih na savremenom uređenju obrazovanja mnogo se govori, piše i istražuje. Kako smo ranije naglasili da je nastavnička profesija izazovna i odgovorna, danas se od nastavnika očekuje da bude: *kompetentan profesionalac, vođa, stručnjak i saradnik* (da posjeduje znanja, sposobnosti, vještine, iskustva; zatim pedagoška, psihološka, sociološka i didaktičko-metodička znanja; da je samokritičan i inteligentan; da svoj rad koncentriše na postignuće učenika i uspješnost nastavnog procesa; da uspješno povezuje sve faktore nastave; da rad usmjerava putem efikasne komunikacije i interakcije; da gradi zdrave međuljudske odnose; da saraduje sa učenicima, roditeljima, radnim kolegama, lokalnom zajednicom, itd.), *kreatorski, inovatorski, moderatorski i mentorski* (od nastavnika se očekuje da tradicionalne pristupe nastavi zamjeni ili dopuni savremenim nastavnim pristupima, te da poziciju učenika stavi u funkciju veće aktivnosti, samostalnosti, kreativnosti, inicijativnosti, samoaktivnosti, kooperativnosti i interaktivnosti; nastavnik treba kreirati ukupno okruženje za učenje i poučavanje, stvarati pozitivnu radnu klimu za učenike; nastavnik treba težiti uvođenju različitih inovacija u nastavi kako bi istu učinio efikasnijom i interesantnijom; nastavnik postaje moderator ukupnog odgojno-obrazovnog procesa, koji vodi i usmjerava ka željenom cilju; nastavnik je mentor svojih učenika i njihove aktivnosti vodi, nadgleda, usmjerava, kontroliše i koordinira prema zajedničkim odgojno-obrazovnim ciljevima, itd.), *istraživač u području odgoja i obrazovanja* (kao profesionalac u području odgoja i obrazovanja nastavnik je prinuđen da provodi kontinuirana istraživanja kroz posao i svakodnevni rad, kako bi došao do novih saznanja i pristupa u nastavnom procesu, zatim kako bi uspješno rješavao probleme i dileme do kojih dođe u radu; nastavnik treba imati temeljit i kritičan odnos prema odgojno-obrazovnom procesu, treba tragati za novim idejama i inovacijama i hrabro ih uvoditi u nastavni proces; provoditi praktična istraživanja kroz svoj rad putem oglednih časova, radionica, pisanja naučnih i drugih radova; od nastavnika se svakako očekuje visok stepen autonomije u radu koju mu nameće nastavnička profesija i u kojoj ga treba podržati odgojno-obrazovna institucija, itd.), *timski igrač* (svaka profesija, pa i nastavnička profesija, u svom funkcionalnom djelovanju forsira izgradnju zdravih odnosa i kolektiva, kao i timski rad; nastavnik treba posjedovati karakteristike za izgradnju timskog rada, djelovanje u timu i poštivanje pravila i normi timskog rada; škola je odgojno-obrazovna ustanova koja svoju funkciju temelji na zdravom kolektivu i

zajedničkom timskom radu; timski rad je preduslov uspješnosti rada škole i ispunjenja odgojno-obrazovnih zadataka, itd.), *informatičar – poznavalac nastavne tehnologije* (savremeni pristupi odgoju i obrazovanju su mnogo uslovljeni uvođenjem nove napredne nastavne tehnologije koja postaje imperativ savremenog obrazovanja i u konačnici postaje jedan od ključnih faktora nastavnog procesa; od nastavnika se očekuje sposobnost u korištenju i primjeni nastavne tehnologije u nastavi; nastavnik treba posjedovati zavidan nivo informatičke pismenosti – poznavanje hardvera i softvera; nastavnik treba biti sposoban uvoditi nove oblike u nastavni proces temeljene na naprednoj nastavnoj tehnologiji poput učenja na daljinu ili e-učenja, što danas postaje sve veći izazov i obaveza nastavnika i odgojno-obrazovnih ustanova, itd.), *poznavalac društvenih nauka i društvenih odnosa* (od nastavnika se očekuje da prepozna i koristi pedagoške, psihološke, sociološke i etičke norme i dimenzije u odgojno-obrazovnom procesu u skladu sa važećim standardima; nastavnik treba biti kreator zdravih odnosa u školi, razredu i odnosima sa roditeljima i zajednicom; nastavnik svoju profesiju i sveobuhvatan odgojno-obrazovni proces treba posmatrati kao zajedničku, etičku, društveno-socijalnu i razvojnu oblast u kojoj djeluje mnogo učesnika i različitih faktora; nastavnik je dužan da odgojno-obrazovni proces vodi u skladu sa zahtjevima i potrebama društva, što mu svakako treba omogućiti uređen obrazovni sistem i institucija u kojoj radi; poznavanje društvenih odnosa i lokalne zajednice su vrlo bitan aspekt razvoja odgojno-obrazovne institucije i njenih aktivnosti, itd.). Naravno, ovdje smo pokušali istaći neke ključne oblasti i pravce oko kojih se veže nastavnička profesija i na kojima se temelje budući izazovi koji očekuju nastavnike. Sve ovo što smo ranije pomenuli govori o ozbiljnoj potrebi profesionalnog razvoja, usavršavanja i obrazovanja nastavnika na svim nivoima. Profesionalni razvoj se treba temeljiti na zdravom sistemu i inicijativi samih nastavnika, koji svoj profesionalni razvoj, usavršavanje i obrazovanje trebaju pratiti, planirati i kontinuirano provoditi kroz koncept cjeloživotnog učenja. Činjenica je da se značajan dio profesionalnog razvoja dešava kroz proces nastave, kroz koju se svakako ostvaruju njeni ključni zadaci i postiže željeni efekat stručnog usavršavanja, koji gradi profesionalni razvoj svake osobe i razvija svaku profesiju. Nastava je jedan ozbiljan i sistemski planiran i vođen odgojno-obrazovni proces, koji se treba prilagoditi svim zahtjevima i namjenama, uključujući i sam profesionalni razvoj.

U kontekstu obrazovanja, a i stručnog usavršavanja, možemo posmatrati mišljenje uvaženog autora Gadžića (2018) o pojmu nastave koji je opisuje kao posebnu društvenu pojavu koja ima zadatak pripremiti ljude za preuzimanje pozitivnih tekovina iz prošlosti i osposobiti ih za uspješan socijalni, kulturni i profesionalni život i rad. (Gadžić, 2018).

Pristup osposobljavanju nastavnika je, prema Sučević i sar. (2011), postao poznat kao cjeloživotno obrazovanje nastavnika, koje je zasnovano na kompetencijama ili performansama, te je nastao kao reakcija na temeljno obrazovanje nastavnika i kurseve, kao oblike usavršavanja, koji su bili toliko „teorijski“ da su ih edukatori i studenti smatrali previše udaljenim od učionice i irelevantnim za potrebe budućih nastavnika. Nažalost, ova zdrava reakcija na pogrešno shvaćanje teorije razvila se u neki vid ekstremnog pokreta. (Sučević i sar., 2011).

Savremeno društvo i zajednica su danas svjesni važnosti, potreba i značaja obrazovanja, prvenstveno kvalitetnog obrazovanja temeljenog na savremenim obrazovnim sistemima koji značajno mijenjaju, dograđuju i unapređuju dosadašnje obrazovne sisteme koji su svoju funkciju temeljili na tradicionalnim principima i pristupima odgojno-obrazovnom procesu. Sve ovo mijenja ulogu nastavnika i čini ga većim profesionalcem od kojeg se zahtjeva da bude u potpunosti kompetentan, spreman i slobodan da se prihvati svih izazova koji mu se nameću kroz nastavničku profesiju. Ti izazovi su raznovrsni, zahtjevni i sa različitom težinom. Prije svega, nastavnici danas moraju u fokus svog rada staviti aktivnost učenika, njihovu kreativnost, samostalnost, kritičnost, opredjeljnost i disciplinu, zatim ih trebaju motivisati, inspirisati, pobuditi i pravilno usmjeravati prema učenju i poučavanju.

Neophodno je da oni koji se bave kreiranjem politike, odnosno uređenjem obrazovnog sistema, budu jasni u pogledu određivanja mjesta i uloge nastavnika, i u skladu s tim, usaglašavanja načina osiguravanja stručnog usavršavanja, kao i sklapanje odgovarajućih mehanizama za stvaranje strukture nastavničke karijere koje bi odražavale sve promjene uloge nastavnika. Jednostavno ne postoji jedinstvena formula koja se u svim zemljama može primijeniti za određivanje mjesta i uloge nastavnika, obzirom da svaki obrazovni sistem ima svoje specifičnosti i ograničenja. U tom, vrlo važnu ulogu igraju faktori historije i tradicije, ali je za one koji se bave planiranjem, u stvari, od presudnoga značaja definiranje svojih očekivanja u pogledu uloge nastavnika. (Sučević i sar., 2011).

Posmatrajući nastavničku profesiju i odgojno-obrazovnu instituciju (školu), temeljenu na odgovarajućem obrazovnom sistemu, ključni zadatak je svakako planiranje, pripremanje i izvođenje nastavnog procesa sa učenicima, gdje se oni svestrano razvijaju, uče i podučavaju, društveno izgrađuju, razvijaju interpersonalne i komunikacijske vještine, usvajaju znanja, vještine i sposobnosti, te pripremaju za samostalno i uspješno djelovanje u porodici, zajednici i društvu u cjelini. Naravno, period proveden u školi za učenike predstavlja jedno veliko životno iskustvo i jedan od najvećih uspjeha, gdje oni pronalaze svoj identitet, svestrano se obrazuju i razvijaju, te izgrađuju u zdrave i društveno prihvatljive ličnosti. Period formalnog obrazovanja

učenika bi trebao obezbjediti zdrave životne navike, obaveze i odgovornosti, pozitivnu motivaciju za kontinuirano učenje i razvijanje, društvenu osviještenost i izgrađenost, itd. Sve ovo se može postići krajnje profesionalnim i kompetentnim radom nastavnika, koji ulažu nesebičan trud i znanje u razvoj svojih učenika. Formalnim obrazovanjem učenici razvijaju navike za kontinuiranim učenjem koje ulazi u sferu cjeloživotnog učenja, dok s druge strane, nastavnici su ti koji imaju ulogu i odgovornost da promovišu savremene pristupe i trendove u odgoju i obrazovanju, uključujući i koncept cjeloživotnog učenja, koji je izazovan i na neki način prijeko potreban za budućnost. Naravno, i ovo su pokazatelji i razlozi zašto se mora voditi briga o kvalitetnom i sistemski uređenom profesionalnom razvoju, usavršavanju i obrazovanju nastavnika.

Profesionalni razvoj nastavnika podrazumijeva sistemsko i individualno obrazovanje, usavršavanje i druge vidove edukacije, učenja i podučavanja radi sticanja neophodnih kompetencija za obavljanje nastavničkih funkcija na različitim nivoima, te unapređenja rada na profesionalnim pozicijama nastavnika. Profesionalni razvoj i stručno usavršavanje nastavnika podrazumijeva i kontinuirano učenje i educiranje nastavnika kroz koncept cjeloživotnog učenja, što svakako postaje individualna odgovornost svakog nastavnika.

„Profesionalni razvoj usmeren je ka osposobljavanju nastavnika za različite profesionalne uloge kroz sistem bazičnog obrazovanja, pripravnštva i usavršavanja uz rad. To je dugoročni proces koji obezbeđuje kontinuirani rast i razvoj na profesionalnom planu, a u literaturi je poznat i pod nazivom „doživotno učenje“. Profesionalni razvoj je rezultat međudejstva obuke i iskustva, tako da uključuje:

- formalno iskustvo (bazično obrazovanje, seminare, mentorstvo, radionice, profesionalna okupljanja);
- neformalno iskustvo (praćenje stručne literature, interneta, emisija posvećenih obrazovnim pitanjima);
- samoevaluaciju i istraživanje obrazovno-vaspitne prakse.“ (Mrše i sar., 2005: 51).

Profesionalni razvoj i stručno usavršavanje nastavnika je ograničeno kapacitetima i vremenskim odrednicima. Nemaju svi nastavnici jednaku mogućnost i šansu da prisustvuju određenom obliku stručnog usavršavanja u organizaciji nekog eksternog organizatora, te se zbog toga treba fokus staviti na stručno usavršavanje unutar same škole, reducirati odlaske nastavnika na neke manje bitne ili nepotrebne seminare. Edukacija unutar škole, kroz grupne i timske aktivnosti (tematske radionice), doprinosi efikasnijem rješavanju odgojno-obrazovnih problema i ukupnom razvoju škole. Menadžment odgojno-obrazovne ustanove treba osigurati

neophodne uslove i pozitivnu radnu klimu unutar iste, koja će doprinijeti efikasnom i kontinuiranom usavršavanju i edukaciji nastavnika.

Kada govorimo o oblicima profesionalnog usavršavanja nastavnika kroz njihovu nastavničku karijeru, pored radionica, tu su prisutni i seminari, konferencije, simpoziji, paneli, webinar, okrugli stolovi, edukacije na fakultetima, učešće u radu različitih nastavničkih mreža i organizacija, studijske posjete drugim školama i obrazovnim institucijama, individualna istraživanja (obrada stručne literature, istraživački radovi, internet, itd.), stručni razgovori sa savjetnicima i drugim kolegama, obavljanje funkcije mentora, neformalne aktivnosti kroz svakodnevni rad u nastavničkoj profesiji i niz drugih oblika. Svi ovi oblici grade jedan skup kompetencija, iskustava, pozitivnih praksi i naučenih lekcija, koje daju doprinos individualnom profesionalnom razvoju svakog nastavnika.

Želimo naglasiti da je od izuzetne važnosti razumijevanje cilja, svrhe i pravaca profesionalnog razvoja nastavnika kroz cijelu njihovu nastavničku karijeru. Svaka faza i period njihovog profesionalnog razvoja karijere je različita od nastavnika do nastavnika. Šta želimo reći? Nastavnici se razlikuju po spolu, godinama starosti, bračnom stanju, zdravstvenom stanju, stepenu obrazovanja, motivaciji i interesima za kontinuiranu edukaciju i usavršavanje, njihovim položajem u odgojno-obrazovnoj ustanovi (školi), opredjeljenosti za planiranje i praćenje vlastitog profesionalnog razvoja, individualnim angažmanom na putu stručnog usavršavanja, interpersonalnim odnosima u kolektivu škole, razumijevanju menadžmenta škole za njihove potrebe i status, itd. Nastavnici kroz svoju karijeru i kompleksan sistem profesionalnog razvoja trebaju kontinuirano raditi na aktivnom planiranju svog profesionalnog razvoja, te kontinuirano raditi na povećanju sopstvene efikasnosti, kreativnosti, inovativnosti, interaktivnosti, kooperativnosti i drugih društveno prihvatljivih osobina ličnosti.

Savremene kompetencije i ključne odrednice uspješnih nastavnika kroz prizmu ključnih nastavničkih funkcija

Danas smo svjedoci korištenja pojma kompetencije u različitim aspektima primjene, što vrlo često ovaj pojam čini na neki način kompleksnim, odnosno često ga posmatramo kao sinonim pojmu sposobnost. U kontekstu značenja pojma kompetencije ulaze i sposobnosti, kao vrlo značajan aspekt, ali naravno akcenat je na znanju, vještinama, iskustvu, itd. Mnogo je različitih definicija pojma kompetencije, ali u suštini sve se na neki način odnose na

kombinaciju znanja, vještina, sposobnosti, stavova i drugih društveno-socijalnih vrijednosti koje treba da posjeduje određena osoba. Kompetencije osiguravaju osobi poziciju i mjesto u društvu i zajednici, a s druge strane, omogućavaju mu da se efikasno i uspješno bavi određenom profesijom.

Kompetencije, prema Woodruffe (1991), predstavljaju skup određenih ponašanja osobe koje ona mora realizovati da bi zadatke i funkcije posla obavila stručno – kompetentno. „Kompetencija predstavlja način mišljenja, ponašanja i govora kojim osoba postiže uspeh u nekoj ulozi ili u nekoj profesiji. Kompetencije se mogu razvijati, ali su jedan od najboljih kriterijuma pri selekciji kandidata za određeni posao. Danas se statistički kvantifikuju mere razlika u kompetencijama između ljudi koji su manje uspješni i onih koji su uspješniji.“ (Grijak-Soleša i sar., 2010: 19).

U fokusu našeg interesovanja su nastavnik i nastavničke kompetencije, odnosno njegove ključne odrednice uspješnosti u nastavničkoj profesiji. Danas je uloga nastavnika znatno promijenjena, prije svega zbog činjenice da su se pojavili i novi faktori nastave, koji njegovu poziciju u obrazovnom sistemu i društvu u cjelini čine značajno izazovnijom i zahtjevnijom. Prije svega, pored tradicionalna tri faktora nastave (učenik, nastavnik i nastavni sadržaj), sada se pojavljuje i nastavna tehnologija kao vrlo izražen faktor, koji značajno unapređuje i mijenja tradicionalne pristupe nastavnom procesu. Napredna nastavna tehnologija postavlja nove standarde i norme u nastavničkoj profesiji i postavlja izazovne ciljeve pred svakog nastavnika. Prije svega, nastavnik mora usvojiti znanja i vještine u korištenju savremene nastavne tehnologije, koja zaista postaje respektabilan faktor nastave. Napredna nastavna tehnologija uvodi nove oblike nastavnog rada poput učenja na daljinu ili e-učenja, koje nastavni proces čini mnogo interesantnijim i izazovnijim za učenike. Pored nastavne tehnologije, značajan faktor nastave postaje i porodica učenika (roditelji), koja se sve više uključuje u podršku nastavnog procesa i podršku djeci da ostvare što bolje rezultate u školi. Od porodice se očekuje kontinuirana podrška školi i nastavnicima, a samim tim i djeci. Porodica treba osigurati potrebnu opremu i sredstva djeci, kako bi ona uspješno odgovorila izazovima savremene nastave. Pored klasične školske opreme, sada se pojavljuje ozbiljna potreba za osiguranjem različitih elektronskih uređaja (pametni telefoni – mobiteli, tableti, laptopi, PC desktopi, itd.). I napredna nastavna tehnologija i porodica postaju novi faktori nastave, koje nastavnik treba artikulirati sa tradicionalnim faktorima (didaktički trougao), kako bi ispoštovao standarde i zahtjeve modernog obrazovanja, kojem svi teže.

Ko je u stvari nastavnik i koje su njegove ključne funkcije? Jednostavnim pristupom i definicijom nastavnika trebamo promatrati kao stručnu, obrazovanu, kvalifikovanu, kompetentnu i osposobljenu službenu osobu koja je zadužena za odgoj i obrazovanje osoba različitih uzrasnih dobi (djece, mladih i odraslih osoba). Navedena definicija govori o značaju nastavničke funkcije i od njega se zahtjeva da bude profesionalac, stručnjak u profesiji (kompetentan), savjestan, odgovoran, odan profesiji, spreman za timski rad, osjećajan, te da ima izgrađene interakcijske i komunikacijske sposobnosti. Vrlo je bitno naglasiti da su savremeni nastavnici predavači, prenosioci znanja, vještina i iskustava, saradnici, organizatori, mentori, informatičari, moderator i voditelji odgojno-obrazovnog procesa. Nastavnik treba posjedovati pedagoška i didaktičko-metodička znanja i sposobnosti temeljena na savremenim standardima i normama. On treba biti u stanju planirati, pripremati, organizovati i izvoditi nastavni proces po najvišim pedagoškim standardima i normama. Savremeni pristup obrazovanju od nastavnika traži značajan doprinos inovacijama u nastavi, kreiranju pozitivnog i razvojnog nastavnog okruženja koje će zadovoljiti očekivanja učenika, škole i društva u cjelini, zatim poznavanje i korištenje savremene nastavne tehnologije i novih oblika nastave. Nastavnik treba biti samokritičan i evaluirati vlastiti rad sa težnjom da identifikuje loše strane svoga rada, pozitivnu praksu i da unaprijedi nastavni proces u cjelini, što u konačnici pozitivno djeluje i na ukupna postignuća učenika. Nastavnik treba biti sposoban uspostavljati efikasnu komunikaciju na svim nivoima saradnje (sa učenicima, roditeljima, kolegama, lokalnom zajednicom, itd.). Nastavnici su ključni kreatori i učesnici sveobuhvatnog odgojno-obrazovnog procesa, koji provode pedagoške norme i standarde, implementiraju pozitivnu pedagošku praksu, aktivno učestvuju u razvoju škole, saraduju sa učenicima, kolegama, roditeljima i zajednicom, te permanentno učestvuju u vlastitom usavršavanju i profesionalnom razvoju, čime su aktivni sudionici procesa cjeloživotnog učenja. Nastavnička profesija nameće društvenu i profesionalnu odgovornost u pogledu potpune implementacije odgojno-obrazovnog procesa, omogućavanja jednakih prava svim učenicima, uvjerenja da svako dijete može da uči i da postigne uspjeh, pri čemu nastavnik ima obavezu da pruži maksimalnu podršku, savjete i motivaciju svakom učeniku.

Nastavničke kompetencije, po svojoj funkcionalnoj namjeni, pripadaju kategoriji namjenskih profesionalnih kompetencija, koje se temelje na ključnim pedagoškim, didaktičkim i teorijsko-metodološkim pristupima i standardima. Nastavnik/odgajatelj treba posjedovati savremene kompetencije (znanja, sposobnosti, vještine, mišljenja, uvjerenja, iskustva, stavove i dr.), koje će putem didaktičko-metodičkog pristupa u odgojno-obrazovnom procesu razvijati

kod djece/učenika. Nastavnik i odgajatelj će kroz svoju profesionalnu karijeru, stručno usavršavanje i ukupan profesionalni razvoj, dograđivati, razvijati i usavršavati svoje kompetencije, u skladu sa standardima savremenog odgoja i obrazovanja, zatim naučno-tehnološkog napretka, potrebama učenika, zahtjevima odgojno-obrazovne institucije (škole) i naravno zahtjevima društva, okruženja i zajednice.

„Različita su mišljenja i pristupi stručnjaka u pogledu nastavnički kompetencija, a prema Kyriacou (1999), temeljni zadaci nastavnika se odnose na sljedeće:

- a) planiranje i pripremanje za nastavni čas;
- b) izvođenje nastavnog časa, odnosno vođenje i tok nastavnog časa;
- c) razredni ugođaj, odnosno razredna klima;
- d) ocjenjivanje učeničkog napretka;
- e) osvrt i procjenjivanje vlastitog rada.” (Kyriacou, 1999 – vidi kod: Kasumović, 2017: 76).

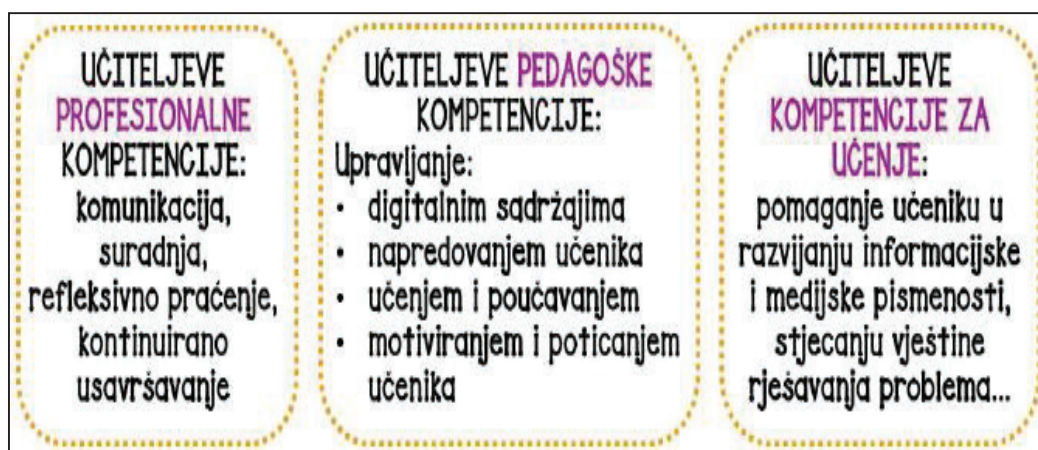
Poseban izazov za nastavnike i odgajatelje predstavlja porast informacija na svim poljima društva, dostupnost širokog spektra informacija na medijima, društvenim mrežama i internetu, kojima je otvoren pristup, te koje koriste djeca (učenici), roditelji i zajednica u cjelini. Tehnološki napredak i razvoj napredne nastavne tehnologije je zadatak i poseban izazov za nastavničku profesiju u cjelini, obzirom da se treba učiti, razvijati i osposobljavati za korištenje iste, što su svakako dodatni napor i zahtjevi koje postavlja savremeni obrazovni sistem. U spektru stručnih kompetencija nastavnika i njegovog profesionalnog razvoja, značajno mjesto zauzimaju tzv. “digitalne kompetencije”, koje se na neki način temelje na potrebnom nivou informatičke pismenosti, poznavanja i korištenja savremene nastavne tehnologije, kao i drugih tehnoloških dostignuća. „Pojam digitalne kompetencije koncept je koji još nije u potpunosti definiran, te se još razvija. Povezan je s razvojem tehnologije kao i s težnjom transformacije u društvo znanja. Sastoji se od raznih vještina i kompetencija, a obuhvaća različita područja: medije i komunikaciju, tehnologiju i računarstvo, pismenost i informacijsku znanost. Digitalna kompetencija sastoji se od:

- tehničkih vještina za korištenje digitalnim tehnologijama;
- sposobnosti korištenja digitalnim tehnologijama na smislen način za rad, studiranje i za svakodnevni život;
- sposobnosti kritičkog vrednovanja digitalnih tehnologija i
- motivacije za sudjelovanje u digitalnoj kulturi.

Razvojem digitalnih kompetencija za učenje i poučavanje odgojno-obrazovni djelatnici lakše će se koristiti online dostupnim izvorima, alatima i aplikacijama za profesionalno usavršavanje, te pri svakodnevnom radu i promjeni/unapređenju pedagoških praksi.” (Takač, 2018: 14).

U konačnici, nastavnik će promovisati, razviti i unaprijediti kompetencije i kvalitetu svog profesionalnog djelovanja u nastavničkoj profesiji samo ako aktivno učestvuje i djeluje, saraduje, kritički razmišlja, izgrađuje partnerske odnose u školi, sa roditeljima i zajednicom, te kontinuirano radi na svom obrazovanju, stručnom usavršavanju i ukupnom profesionalnom razvoju.

U kontekstu digitalnih kompetencija vrlo je bitno napomenuti Evropski okvir digitalnih kompetencija učitelja (JRC, 2017), koji je usmjeren na tri područja: učiteljeve profesionalne kompetencije, učiteljeve pedagoške kompetencije i učiteljeve kompetencije za učenje. (Slika 1).

Slika 1. Digitalne kompetencije učitelja, (JRC, 2017 – vidi kod: Takač, 2018: 15)

Pomenute digitalne kompetencije učitelja/nastavnika, kroz tri ključna područja, opisuju značaj i odgovornost njegove profesije, zahtjevaju kontinuirano obrazovanje, stručno usavršavanje i sveobuhvatan profesionalni razvoj, što u cjelosti ulazi u savremeni koncept cjeloživotnog učenja. Naravno, individualna je odgovornost koliko ćemo učiti i razvijati se, te kako ćemo odgovoriti obavezama profesije kojom se bavimo, a u ovom slučaju, društveno odgovorne nastavničke profesije.

O nastavniku, njegovim kvalitetima, vrlinama, profesiji i odgovornosti, Zečić i Jeina (2006) ističu: „Biti nastavnik je jedna od najtežih i najodgovornijih profesija u svakoj

društvenoj zajednici. Jedno od najkontraverznijih pitanja u obrazovanju je 'Koji ljudski kvaliteti čine uspješnog nastavnika?' Jedan od motiva koji se na ovu temu najduže zadržao jeste onaj koji kaže da bi nastavnik trebao posjedovati sve one vrline i biti bez ljudskih slabosti. Nastavnici bi trebali biti osobe kojima se nema šta prigovoriti (Hašimbegović-Valenzuela, 1998). Susret sa školom i nastavnikom predstavlja za dijete izlazak iz porodičnog okruženja i prvi susret sa širom društvenom zajednicom. Nastavnik je taj koji stvara uslove za maksimalni i svestrani djetetov razvoj, ne umanjujući ovim značaj porodice u razvoju djeteta." (Zečić, Jeina, 2006: 9).

Zaključna razmatranja

Nastavnik je vođa, menadžer, kreator i implementator odgojno-obrazovnog procesa u njegovom najširem kontekstu, gdje i leži društvena odgovornost nastavničke profesije. Od nastavnika se očekuje da bude dobar saradnik, savjetnik i mentor svojim učenicima, da ih vodi kroz nastavni proces poštujući pedagoške i didkatičko-metodičke standarde, norme i zakonitosti. Nastavnik mora posebno voditi računa o korištenju metoda u radu koje će graditi i održavati pozitivnu motivaciju učenika, isticati njihove pozitivne strane i uspjehe, vrednovati i nagrađivati, te pomagati u segmentima kojima teže ovladavaju. Nastavnik ima ključnu ulogu da na temelju planiranog odgojno-obrazovnog procesa i vlastitih kompetencija osigura potrebne uslove da učenici mogu nesmetano učiti, usvajati nova znanja, sposobnosti i iskustva, te da učenicima pruži mogućnosti da pokažu svoje kapacitete, vještine, ideje, vrline i kreativnost, a s druge strane, da utvrdi slabosti, nedostatke i posebne potrebe učenika u nastavi, školskim aktivnostima i životu, u opštem smislu te riječi.

Savremeno obrazovanje danas očekuje isljučivo kompetentne nastavnike, spremne da prihvate teret obrazovnih reformi i promjena i prilagođavanja novim standardima i pristupima u odgoju i obrazovanju. Prije svega, svaka profesija, pa i nastavnička, zahtjeva kontinuirani profesionalni razvoj i stručno usavršavanje, kako bi mogli adekvatno odgovoriti složenim zadacima profesije.

Profesionalni razvoj nastavnika bi trebao biti sistemski uređana aktivnost koja se realizuje planski kroz formalne i neformalne oblike učenja i obrazovanja, te koja se dešava u organizaciji zvaničnih akreditovanih i namjenskih odgojno-obrazovnih institucija (škole, fakulteti, akademije, pedagoški zavodi, centri za edukaciju, centri za cjeloživotno učenje, itd.). U sistem profesionalnog razvoja nastavnika mogu se uključiti i druge organizacije koje se bave

obrazovanjem, a koje su priznate, preporučene i odobrene od strane nadležnog Ministarstva obrazovanja i Pedagoškog zavoda.

Nastavničke kompetencije se vezuju sa ključnim odrednicama uspješnosti nastavnika kroz njegovu profesiju i ukupnu profesionalnu karijeru, te se temelje na ključnim kompetencijama 21. stoljeća, odnosno kompetencijama savremenog doba. Nastavnik treba imati izgrađene sposobnosti učenja i samostalnog učenja, te upravljanja vlastitim obrazovanjem (kontinuirana edukacija, stručno usavršavanje i profesionalni razvoj). Treba imati izgrađene *komunikacijske sposobnosti* (uspostvaljati efikasnu komunikaciju sa učenicima, roditeljima, radnim kolegama i društvenom zajednicom u cjelini), *sposobnosti donošenja efikasnih odluka* (procjena, pravilan odabir pravca djelovanja između više ponuđenih mogućnosti, brzo i efikasno odlučivanje, uspješno implementiranje donesenih odluka, kontrola i saradnja), *spremnost za preuzimanje odgovornosti* (odgojno-obrazovni proces se temelji na potrebama i zahtjevima društva, što nastavnički poziv čini posebno društveno odgovornim – nastavnik mora preuzeti odgovornost za odgojno-obrazovni proces, saradnju sa roditeljima, radnim kolegama, nadležnim institucijama koje podržavaju obrazovnu ustanovu i lokalnom zajednicom).

LITERATURA

- Bedeković, V. (2011). *Interkulturalne kompetencije nastavnika*. Doktorski rad mr.sc. Vesna Bedeković. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Gadžić, R. (2018). *Uvod u pedagogiju*. Tešanj: Štamparija – S d.o.o.
- Glasser, W. (1999). *Nastavnik u kvalitetnoj školi* (original naslov: William Glasser, *The Quality School Teacher*, New York, HarperPerennila, A Division of HarperCollins Publishers, 1993), prevod: Božica Jakovlev. Zagreb: Educa.
- Grijak-Soleša, Đ., Soleša, D., Bogosavljević, R. (2010). *Kompetencije vaspitača i učitelja za društvo znanja*. Beograd: Eduka d.o.o.
- Hajder, M. (2011). *Ličnost nastavnika i promjene u obrazovanju*. Sarajevo: Publishing.
- Kasumović, A. (2017). *Cjeloživotno učenje i stručne kompetencije nastavnika*. (Magistarski rad Aida Kasumović). Travnik: Edukacijski fakultet Univerziteta u Travniku.
- Krneta, D. (2006). *Interaktivno učenje i nastava*. Banja Luka: Fakultet političkih i društvenih nauka.
- Kyriacou, C. (1999). *Temeljna nastavna umijeća*. Zagreb: Educa.
- Mrše, S., I sar. (2005). *VODIČ za unapređenje rada nastavnika i škola*. Beograd: Reformski obrazovni krugovi, Fond za otvoreno društvo, prvo neredigovano izdanje podložno izmenama i dopunama.
- Sučević, V., Cvjetičanin, S., Sakač, M. (2011). Obrazovanje nastavnika i učitelja u europskom konceptu kvalitete obrazovanja zasnovanom na kompetencijama. *Život i škola – Časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, br. 25 (1/2011), god. 57, 11–23.
- Takač, D. (2018). *Priručnik – Profesionalnost i profesionalni razvoju čitelja, nastavnika i stručnih saradnika*. Zagreb: CARNET – Hrvatska akademska i istraživačka mreža.
- Todorov, N. (2010). *Stručno usavršavanje učitelja*. U: Soleša-Grijak, Đ., Soleša, D., (ur.). *Kompetencije vaspitača i učitelja za društvo znanja*. Beograd: Eduka.
- Zečić, S., Jeina, Z. (2006). *Nastavnik u inkluzivnom obrazovanju*. Fojnica: Štamparija "Fojnica" d.o.o.
- Woodruffe, C. (1991). Competent by any other name. *Personnel Management*, 23(9), 30–34.

Alman Kasumović, Ph.D.

Rahim Gadžić, Ph.D.

Aida Kasumović, M.Sc.

PROFESSIONAL DEVELOPMENT AND MODERN TEACHER COMPETENCIES – NEW CHALLENGES OF EDUCATION

Summary

The modern age in which we live and work sets high and challenging standards in all spheres of social relations, including education. Educational institutions are facing great challenges of modern trends in education. Technological advances and globalization trends pose really serious and challenging goals and tasks to education. Every profession, including the teaching profession, implies a certain systemic, planned, organized and guided professional development with continuous forms of professional development. Professional development implies in a way the possession and adoption of the necessary knowledge, skills, abilities, experience, qualifications, standards and norms necessary for the successful performance of a profession. The teaching profession has great social significance and responsibility because it directly affects the development of personality, society and social relations. The mentioned facts indicate the need for a new approach to more systematic, efficient and useful professional development of teachers, based on the concept of lifelong learning.

Key words: lifelong learning, education, professional development, teacher competencies